

KAROL ŁOPATECKI

 <http://orcid.org/0000-0002-7921-9421>
Uniwersytet w Białymstoku

O potrzebie uzupełnienia „*Akt zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*” – edycja dokumentów dotyczących konwokacji litewskiej 1615 roku*

Abstract

On the Need to Supplement the “*Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*”: The Edition of Documents Concerning the Lithuanian Convocation of 1615

The article is the edition of two sources supplementing the publication series “*Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*” [*Records of Conventions of the Estates of the Grand Duchy of Lithuania*] edited by Henryk Lulewicz. Both documents refer to the Lithuanian Convocation of 1615. One of them is “*Punkta postanowiene na Convocatiey*” [*Resolutions Adopted at the Convocation*] (Vilnius, 5 VI 1615), prepared for the deputies who were to present the resolutions of the general convocation to Sigismund III Vasa. The other one is the king’s response to the resolutions and the above-mentioned decisions of the Lithuanian Convocation. In the introduction to the published materials I stress the significance of the ruler’s response to the resolutions of the estates of the Grand Duchy of Lithuania. With few exceptions, the approval of the monarch was necessary to make tax resolutions and legal standards valid law. Therefore, the final process of the legislative procedure of the Grand Duchy of Lithuania needs to be taken into consideration in the context of historical and legal research.

Keywords: Grand Duchy of Lithuania, parliamentarism of the 17th century, source edition, Sigismund III Vasa, Lithuanian convocation

Słowa kluczowe: Wielkie Księstwo Litewskie, parlamentaryzm XVII w., edycja źródłowa, Zygmunt III Waza, konwokacja litewska

* Edycja źródłowa powstała w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki SONATA, nr 2016/23/D/HS3/03210 pt. „Rewolucja militarna jako czynnik modernizacyjny skarbowości i organizacji państwa polsko-litewskiego na tle europejskim”.

Do kluczowych wydawnictw źródłowych XXI w. dotyczących epoki wczesnonowożytnej należy bez wątpienia zaliczyć dwie książki opracowane przez profesora Henryka Lulewicza (1950–2019)¹. W latach 2006–2009 opublikował bowiem dokumenty zjazdów Wielkiego Księstwa Litewskiego, które mają fundamentalne znaczenie w prowadzonych badaniach dotyczących funkcjonowania nie tylko Litwy, ale i całej Rzeczypospolitej Obojga Narodów². Poniżej uzupełniam to wydawnictwo o dwa dokumenty związane z działalnością konwokacji 1615 r. Pierwszy z nich to *Punkta postanowiene na Convocathey*, stworzone prawdopodobnie w Wilnie 5 czerwca 1615 r. Według numeracji ustanowionej w drugim tomie *Akt zjazdów*, byłby to zjazd odnotowany pod numerem 28, a dokument powinien mieć liczbę porządkową 49B³. Drugie źródło to respons królewski na uchwałę konwokacji i punkty przedstawione przez poselstwo. Akt został spisany dopiero 9 lipca 1615 r. i we wspomnianym wydawnictwie również został by odnotowany pod numerem 28, a dokument otrzymałby numerację 49C.

Kontekst historyczny oraz analiza tych aktów został naświetlony w artykule *Konwokacja litewska 1615 roku. Z badań nad procedurą przyjmowania uchwał konwokacyjnych*⁴. Nie będę więc powtarzał poczynionych tam ustaleń. Podkreślam natomiast, że z formalnego, historycznoprawnego punktu widzenia wykorzystanie samych uchwał konwokacyjnych nie jest do końca poprawnym rozwiązaniem. Moc prawna – zarówno w odniesieniu do uchwał podatkowych (z wyjątkiem opodatkowania dóbr szlacheckich i duchownych), jak i norm prawnych oraz decyzji o charakterze administracyjnym używana była dopiero po zgodzie króla. Ta zaś nie była oczywistością, co ukazuje wykres 1. Aby więc *Akta zjazdów*, przynajmniej w odniesieniu do konwokacji litewskich, w pełni oddawały złożoność podejmowanych regulacji, wymagają uzupełnienia o dokumenty przygotowane na potrzeby poselstwa wysyłanego do króla, a przede wszystkim odpowiedzi królewskiej⁵.

Pierwszy publikowany dokument stanowi pokłosie kwerendy prowadzonej w Łotewskim Państwowym Archiwum Historycznym⁶. W wyniku gromadzenia przez ryską radę miejską informacji o Rzeczypospolitej (i innych państwach) zachowały się liczne dokumenty związane z parlamentaryzmem polsko-litewskim. Ryga, w szczególności od drugiego dziesięciolecia XVII stulecia, prowadziła dokładne rozpoznanie sytuacji w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim ze szczególnym uwzględnieniem działalności legislacyjnej sejmów, konwokacji oraz sejmików⁷. W zgromadzonych materiałach prze-

¹ Lulewicz, *Akta zjazdów*, t. I; Lulewicz, *Akta zjazdów*, t. II.

² Wijaczka, „Historiografia Polska”, 33; Rachuba, „Henryk Lulewicz”, 309.

³ Wydawca nie stosował liter w numeracji. Nie mam jednak innego rozwiązania w uzupełnieniu dokumentacji, gdyż w edycji prowadzona była numeracja ciągła, niezależna od typu i rodzaju zjazdu.

⁴ Łopatecki, „Konwokacja litewska 1615 roku”, 493–522.

⁵ Pojawia się jeszcze jeden istotny problem badawczy, a mianowicie stosunek konwokacji do urzędników państwowych, w szczególności hetmanów. Prawdopodobnie do czystopisu uchwały nie trafiały ustalenia o charakterze bieżącym zawarte z urzędnikami. Taka sytuacja miała miejsce w 1605 r., kiedy w zjeździe uczestniczył Jan Karol Chodkiewicz, będący nie tylko starostą żmudzki, ale i hetmanem litewskim. Do treści uchwały konwokacyjnej nie weszły szczegółowe ustalenia znajdujące się w minutach. Wynika to z tego, że nie było potrzeby akceptacji królewskiej, ustalenia miały charakter umów pomiędzy hetmanem a stanami litewskimi dotyczącymi bieżącej działalności urzędu. Inaczej, por. Gawron, „O znaczeniu badań”, 200.

⁶ Łopatecki, „Stopień zainteresowania patrycjatu”, 258–259.

⁷ Ryga od 1585 r. utrzymywała w Warszawie sekretarza i pełnomocnika miasta, który zbierał istotne informacje, a także nawiązywał kontakty. Oprócz tego na sejmy były wysyłane poselstwa. W konsekwencji na

chowywane są nieznane dotychczas kopie uchwał konwokacyjnych⁸. Najważniejsze są natomiast niepublikowane wcześniej *Punkta postanowiene na Convocatiey*⁹. Wszystkie wyżej wymienione dokumenty są kopiami spisanyymi w języku polskim na polecenie ryskiej rady miejskiej.

Pierwszy publikowany dokument sporządzony został na potrzeby poselstwa wysłanego przez konwokację do Zygmunta III, celem uzyskania sankcji królewskiej dla uchwał zjazdu wileńskiego. Posłami zostali: wybrany uprzednio na sejmiku brzeskolitewskim Andrzej Piekarski i grodzieńskim Jan Scipion Campo¹⁰. Znamy analogiczne instrukcje z 1577, 1624 i 1634 r., które mają nieco inną, narracyjną formułę¹¹. Pod względem formy natomiast wydanemu dokumentowi najbliższej do *Punktów na konwokacyjnej brzeskiej WksL konkludowanych*¹².

Wydaje się, że dokumenty adresowane do króla były przygotowywane przez marszałka koła rycerskiego oraz senatorów. W tym przypadku był to prawdopodobnie Krzysztof Radziwiłł, a wśród senatorów – sądzę, że swój udział mieli podskarbi Jarosz (Hieronim) Wołłowicz oraz wojewoda smoleński Mikołaj Hlebowicz. Moje przekonanie bierze się stąd, że w punktach 23–24 publikowanego źródła dodano *petita*, przyczyniając się do udzielenia nagrody tym osobom. Tych zapisów brak w uchwale, stąd informację tę musiał dopisać ktoś redagujący pismo po zakończeniu obrad. Dodam, że obaj senatorzy byli uczestnikami konwokacji i podpisali się pod nią.

Powyższe rozważania wskazują na jeszcze jedną cechę procesu legislacyjnego zjazdów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Otóż oprócz uchwały konwokacji osoby redagujące instrukcję poselską starały się poprawić niektóre punkty, a inne nawet dodać. Zupełnie nowe są uchwały odnotowane w źródle pod numerami: 4, 12, 23 i 24. Zmodyfikowane w treści są natomiast punkty: 5, 6, 14, 20, 21.

Drugi z publikowanych dokumentów stanowi odpowiedź króla na postulaty szlachty wyrażone na konwokacji¹³. Trzeba podkreślić, że na 31 spraw poruszanych w punktach i uchwale król nie odniósł się do dziewięciu punktów¹⁴. W większości przypadków (17) król zaakceptował uchwały konwokacji. W jednej sytuacji użył rozbudowanej ar-

etacie kancelarii rady ryskiej (co najmniej od 1598 r.) zatrudniony był pisarz, który posługiwał się językiem polskim. Yensh, „«Polonica»”, 314, 317.

⁸ LVVA f. 673 – Rīgas māģistrāta Ārējais arhīvs, op. 1, nr 1222, k. 3–7v, 48–58. *Uchwała zjazdu głównego (konwokacji wileńskiej)*, Wilno 5 VI 1615; *Uchwała zjazdu głównego*, Wilno 11 X 1614, s. 184–200, 207–215.

⁹ LVVA, f. 673, op. 1, nr 1222, k. 2–2v.

¹⁰ *Respons od Je(go) Kró(lewskiej) M(ości) dany urodzonym Andrzejowi Piekarskiemu i Janowi Scipionowiczowi Campo posłom z głównego zjazdu wileńskiego do K(róla) Je(go) M(ości) zesłanym*, Warszawa 3 VII 1615, BPANiPAU w Krakowie, sygn. 360, k. 284.

¹¹ *Instrukcja dana posłom wysłanym przez zjazd (ciwun trocki Marcin Strawiński i podkomorzy kowieński Wojciech Dziewiałtowski) do króla Stefana Batorego pod Gdańsk*, Wołkowysk 18 VII 1577; *Instrukcja dla posłów wysłanych z konwokacji do Zygmunta III*, [Wilno, początek VI 1624]; *Instrukcja dana posłom wyprawionym z konwokacji do króla pod Smoleńsk*, Wilno 11 III 1634, w: Lulewicz, *Akta zjazdów*, t. II, 45–56, 250–2, 262–8.

¹² *Punkta na konwokacyjnej brzeskiej WksL konkludowane*, Brześć Litewski 17 III 1657, w: Lulewicz, *Akta zjazdów*, t. II, 364–6.

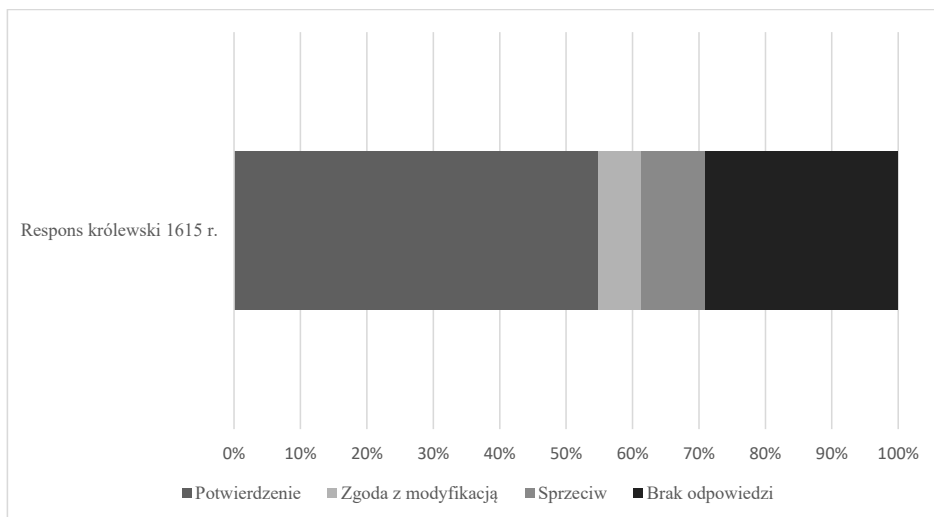
¹³ Zob. Łopatecki, „Konwokacja litewska”, 508–513.

¹⁴ Nie oznacza to jednak, że w tych obszarach odpowiedź była negatywna. Większość postulatów miała charakter nienormatywny i wiązała się z wysłaniem listu lub indywidualnymi decyzjami króla, które nie musiały być ujęte w ramach responsu.

gumentacji. Wątpliwości prawne budziło bowiem podwyższenie żołdu jeździe do 25 lub 15 złotych kwartalnie. Była to norma sprzeczna z konstytucjami sejmu walnego uchwalonymi w 1613 r. Król dostrzegał wątpliwości związane z tym zagadnieniem. Zgadzał się jednak z nowym rozwiązaniem, gdyż szlachta litewska dobrowolnie się opodatkowała, tym samym z tych pieniędzy mogła zapłacić wyższy żołd.

Zygmunt III wyraził sprzeciw w jedynie trzech, ale ważnych, punktach¹⁵. Po pierwsze, król nie zaaprobował potrójnego szosu z miast królewskich (4). Zgodził się jedynie na szos w podwójnej wartości, który miał być równy we wszystkich miastach. Po drugie, odrzucił regulacje dotyczące bezpieczeństwa wewnętrznego (10). Miały one polegać na mianowaniu regimentarza, który w czasie negocjowania traktatów czuwałby na czele 300-osobowego pułku nad bezpieczeństwem wewnętrznym Wielkiego Księstwa Litewskiego. Działanie, polegające na rozdzieleniu i tak niewielkich sił państwowych król uznał za niewskazane. Po trzecie, nie wyraził zgody na przyłożenie się skarbu koronnego do wypłaty żołdu wojskom stacjonującym w Inflantach. Było to bowiem sprzeczne z obradami sejmu 1615 r. (13).

W odpowiedzi częściowo wyraził zgodę na dwa punkty. Pierwszy dotyczył wysłania Tatarów na zasadach służby ziemskiej do komisarzy (5). Przyjął propozycję szlachecką, posunął się w swojej odpowiedzi znacznie dalej, gdyż na utyskiwania konwokacji o stale zmniejszających się powinnościach zadeklarował, że sprawą zajmie się na najbliższym sejmie. Drugi punkt dotyczył ustalenia komputu wojska (6). Król wyraził jedynie wolę, że ustali zaciąg żołnierzy, biorąc pod uwagę opinię hetmanów litewskich, nie wspomniał jednak o konkretnej liczbie wojska.

Wykres 1. Stosunek odpowiedzi królewskiej do uchwał i punktów konwokacji litewskiej 1615 r.

Źródło: oprac. własne.

¹⁵ W dwóch kolejnych akapitach, w nawiasach podaję numerację drugiego publikowanego dokumentu – *Responsu od Je(go) Kró(lewskiej) M(oś)ci*.

Podkreślić należy, że nawet zaakceptowanie uchwał konwokacji przez króla nie dawało gwarancji wejścia w życie uchwał podatkowych i norm prawnych. Naród polityczny mógł bowiem oprotestować ustalenia konwokacji i odmówić – na poziomie lokalnym – ich wykonania. Z konwokacji 1615 r. znamy zaledwie jedną protestację – wojewody trockiego Aleksandra Chodkiewicza, dotyczącą wyrażenia zgody na pobór kwarty z królewszczyzn¹⁶. Rzeczywiście do 1618 r. kwarty tej nie wypłacili między innymi Jan Karol Chodkiewicz, Krzysztof Radziwiłł i Eustachy Wołłowicz¹⁷. Należy uznać, że sprzeciw magnatów nie odegrał tu decydującej roli i zaległości skarbowe, choć z opóźnieniem, zostały zebrane.

Przygotowana edycja źródłowa oparta jest na takich samych zasadach, jak dwie książki opracowane przez H. Lulewicza, w których opublikowano akty zjazdów szlacheckich Wielkiego Księstwa Litewskiego. A zatem są one oparte na instrukcji opracowanej pod redakcją Kazimierza Lepszego¹⁸. Zrezygnowano jedynie z zastosowania skrótu WKSL, konsekwentnie go rozwijając. Drugim nowym rozwiązaniem jest wprowadzenie punktów w obrębie źródeł.

[k. 2] Punkta postanowione na Convocatie¹⁹ w Wilnie [5 czerwca 1615]

[1] Dziękują K(rólowi) J(ego) M(iłości) za złożenie convocaty.

[2] Proszą, aby był sejm urazów²⁰ złożony jako na(j)prętej.

[3] Inviectiva i prośba do K(róla) J(ego) M(iłości), że PP. koronni się skarżyli, że według unii, ani consilia i auxilia nie mają.

[4] Pisać o tym osobno do prymasa ks(iędza) arcybiskupa²¹, aby panów koronnych upomniał.

[5] Aby PP. koronni w pob(o)rach²² i wydatkach porównali się, a potem przyjdzieli(li) do te(go), że pospołu wojnę poprzeć nie żołnierzem alie pieniędzmi, ratunek dodać mają.

¹⁶ BN PAU/PAN, sygn. 377, 247–8. Dokument ten nie jest publikowany w tym miejscu z uwagi na fakt, że przygotował go do wydania uprzednio Andrej Radaman. W tym miejscu dziękuję A. Radamanowi za udostępnienie pełnego odpisu aktu.

¹⁷ Filipeczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej*, 260–1.

¹⁸ Lepszy, *Instrukcja wydawnicza*.

¹⁹ W rękopisie: „convocatiey”.

²⁰ Tu „urazy” w znaczeniu egzorbitancji, a zatem żądano zwołania sejmu, który miał uleczyć wszystkie urazy, problemy, spory. Poprzedni sejm, 1615 r., rozszedł się m.in. w wyniku dążeń szlachty do zajęcia się egzorbitancjami. Dokładnie takiego wyrażenia używa: *Uniwersał po zerwanym sejmie warszawskim*, Warszawa 18 IV 1615, BCz, rkps 109, s. 123. Por. *Protestacja przeciwko nie podjęciu uchwały na sejmie warszawskim*, Warszawa 27 III 1615, Biblioteka Kórnicka, sygn. 289, s. 461; Ochmann, *Sejmy z lat 1615–1616*, 86–117; Opaliński, „*Postawa polityczna*”, 54–9; Dziegielewski, *Sejmy elekcyjne*, 102, 123; Kucharski, „*Konstytucje*”, 127–158. W tekście uchwały zjazdu występuje „*exorbitatum*”. Lulewicz, *Akta zjazdów*, t. II, 208.

²¹ Wojciech Baranowski, arcybiskup gnieźnieński od 1608 do 1615 r., wcześniej w latach 1581–1585 sekretarz wielki, następnie do 1591 r. podkanclerzy koronny, kolejne nominacje na biskupa płockiego (1590–1606) i kujawskiego (1606–1608). Zmarł 23 IX 1615 r. Chłapowski *et al.*, *Urzędnicy centralni i nadworni*, 110 (poz. 646), 146 (poz. 935), 157; Moskal, „*Bibliofilka działalność*” 238–9.

²² W rękopisie: „popobrach”.

[6] Aby Król J(ego) M(iłość) upomniął kommisarzów z Koronny naznaczonych na traktaty z Moskwą²³, aby co prędzej się spieszyli do Moskwy i łączyli się z komisarzami W(ielkiego) Ks(ięstwa) L(itewskiego), którzy są pogotowiu²⁴.

[7] Pobory 2 lanowe i szosowe z dóbr s[z]lachsckich postanowione, a z królew[sz]czyzn 2. Względem tych wybrańców wyprawy z dóbr królew[skich] osobno pobór 1.

[8] Żydzi pogłowie dwoje płacić mają.

[9] Miasta K(róla) J(ego) M(iłości) uprzywilejowane troje szosowe dać mają na piechotę.

[10] Donatywę z dóbr królewskich na dwu sejmach postanowioną wydać²⁵.

[11] Z nich zapłacić żołnierzowi winne na zamkach i w polu będące(mu), z tych sumpt ma być komisarzom²⁶.

[12] Pytać na przyszłym sejmie o doskonałym autorze sejmu rozerwania²⁷.

[13] Tatarów 400 ozdobnie wyprawić mają. Wszyscy Tatarowie przy komisarzach z [o]brokiem, na co sami Tatarowie przyzwolili.

[14] Dla bezpieczeństwa kommisarzów na traktaty z Moskwą żołnierza przyczynić, aby była liczba wojska z komisarzami 3000 jazdy, a 2000 piechoty²⁸.

[15] Płaca usarzom i rajtarów po zł[oty]ch 25, kozakom po zł[oty]ch 15²⁹. [k. 2v]

²³ Wyznaczonymi na sejmie komisarzami byli: hetman polny litewski Krzysztof Radziwiłł, biskup kijowski Krzysztof Kazimierski, hetman wielki litewski Jan Karol Chodkiewicz, wojewoda mścisławski Aleksander Rapałowski, kasztelan mścisławski Konstanty Rapałowski, referendarz i pisarz litewski Aleksander Gosiewski, podkomorzy trocki Bogdan Ogiński, podkomorzy kijowski Samuel Hornostaj, sekretarz królewski Krzysztof Charłęski i Jan Hrydzicz. Polak, „Misja posłów”, 54–5.

²⁴ Komisarze mieli spotkać się z przedstawicielami strony rosyjskiej 20 VIII, w rzeczywistości nastąpiło to 27 XI 1615 r. Szczegółowe omówienie obrad: Żojdź, „Udział hetmana”, 77–95.

²⁵ Mowa o podwójnej kwarcie uchwalonej na pierwszym sejmie 1613 r., którą zwano „donatywą starostów i dzierżawców”. Były z niej zwolnione ekonomie i stare myta, oraz majątki przekazane na opatrzenie królowej Konstancji. Na drugim sejmie 1613 r. podjęto taką samą uchwałę podatkową (dwie kwarty) z przeznaczeniem na zapłatę konfederatom. Magnateria ostentacyjnie nie wypełniała jednak tego obowiązku. Konwokacja litewska 1614 r. uchwaliła nawet, że kwarta nie jest prawem, a zatem nie można wobec dłużników stosować drogi sądowej. Oczywiście król nie przyjął tego postulatu, a kolejna konwokacja litewska cofnęła swoje wątpliwości z 1614 r. Filipczak-Kocur, *Skarbowość*, 260–1.

²⁶ Posłowie i senatorowie z konwokacji wysyłali listy do wojsk, w których informowali o uchwaleniu podatków i gwarantowali wypłacenie zaległego i przyszłego żołdu. *Respons od Ichmm PP. Senatorów i Posłów na Convocatię Wileńską zgromadzonych PP. żołnierzom w oblężeniu na Smolińsku będących*, Wilno 6 VI 1615, Riksarkivet, Stoklostersamlingen, sygn. E. 8598, k. 69–69v.

²⁷ W świetle badań Stefanii Ochmann (*Sejmy*, 114), król już po połączeniu się izby poselskiej i senatu podjął ostatnią próbę opublikowania konstytucji. Posłowie sprzeciwili się, a głównymi oponentami byli poseł sandomierski Piotr Gorajski oraz poseł płocki Zygmunt Niszczczycki.

²⁸ Na przełomie 1614 i 1615 r. wojska litewskie liczyły w okolicach smoleńska 859 husarzy, 300 rajtarów, 300 kozaków i 1200 drabów. Na początku 1615 r. Jan Karol Chodkiewicz przedłożył królowi niezbędny komput wojska. Zygmunt III zakwestionował jego wysokość, prosił jednak hetmana, aby przedłożył listowne zapotrzebowanie na żołnierzy wraz ze szczegółowym opisem sytuacji strategicznej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Miało być to odczytane podczas obrad konwokacji litewskiej i pozwolic miało na obliczenie odpowiedniej wysokości poborów. Zygmunt III Waza do J.K. Chodkiewicza, Warszawa 6 V 1615, BCz., rkps 109, s. 161; Psh-epyrka, „Vayskova-palitychnaya”, 204.

²⁹ Pierwotnym planem króla było skłonienie szlachty do zapewnienia żołnierzom darmowej żywności. W tym celu Jan Karol Chodkiewicz i posłowie z wojska mieli wystąpić z inicjatywą na konwokacji litewskiej. Zygmunt III Waza do J.K. Chodkiewicza, Warszawa 6 V 1615, BCz., rkps 109, s. 163. Natomiast poselstwo żołnierskie żądało podwyższenia żołdu do 25 zł na ćwierć husarzom i rajtarom i 15 zł kozakom [Instrukcja żołnierska smoleńskich], Wilno 3 VI 1615, BN PAU/PAU, sygn. 360, k. 282. Podwyżka żołdu była nieuchronna, już pod koniec 1614 i na początku 1615 r. niektórym oddziałom gwarantowano 25–30 zł kwartalnie. Psh-epyrka, „Vayskova-palitychnaya”, 202–3.

[16] Stacji żołnierzom żądnych, teraz brane i donowane, żołnierz według ustawy hetman kupować żywność ma³⁰.

[17] Proszą PP. Hetmanów, by iusz żądnych uniwersałów nie dawali żołnierzom na stacje, mianowicie z dóbr szlacheckich.

[18] Gotowość w wojewód[ztwach] namówiona i powieciech przeciwko nieprzyjacielowi³¹ postronnym i domowym, okaz(owanie) jednak w powieciech³².

[19] W odjeździe³³ swym za granice hetmany, zostawić mamy jedn(ego) do które(go) by się kupili czasu niebezpieczeństwa od domowników swobodnych³⁴.

[20] Zamki pograniczne wszystkie opatrzone być mają ludźmi, prochami, kulami i inszymi potrzebami, częścią z skarbu, częścią z poborów z ich.

[21] Starostowie na zamkach pogranicznych sami osobami swymi *sub priva(tion)e offi(cii)* mieszkać mają, wyjąwszy tych którzy by służyli w polu w wojsku.

[22] Artykuły na przeszł(ej) konwokacji wili(e)ńsk(e)j namówione³⁵, żesz sejm nie doszedł³⁶, poprzeć na przys(z)łym sejmie *in toto*.

[23] P(anu) wojewodzi(e)mu smole(ńskie(mu))³⁷ względem spustoszenia Dobrowny³⁸ od Moskwy, proszą by K(ról) J(ego) M(iłość) Oniksty³⁹ dał na lat 200⁴⁰.

[24] P(anu) podskarbie(mu)⁴¹ względem długów *ad fide(m) publica* winnych, czopowe na lat dwie z liczby pozwolonej⁴².

³⁰ Ustawa na żywność ogłoszona została na sejmie 1609 r., w której zawarto ceny żywności kupowane na Ukrainie i na innych terenach Rzeczypospolitej. Konwokacja ta potwierdza hipotezę, że przynajmniej w pierwszych latach po aprobowaniu przez sejm artykułów wojskowych wraz z ustawą, obowiązywała ona bez modyfikacji w Wielkim Księstwie Litewskim. *Volumina Constitutionum* II/2, 408; Łopatecki, „Disciplina militaris”, 617–44. O wydaniu ustawy informował konwokację Jan Karol Chodkiewicz: *List JeMci Pana Hetmana WXLitt do Ichmm PP. senatorów i PP. posłów na zjazd główny wileński*, Lachowicze 12 V 1615, Riksarkivet, Stoklostersamlingen, sygn. E. 8598, k. 68–69.

³¹ W rękopisie: „nieprzyjacieliomowi”.

³² Punkt ten postulowała szlachta słonimska: *Instrukcja od obywatelów powiatu słonimskiego*, Słonim 23 IV 1615, BCz., rkps 109, s. 140.

³³ W rękopisie wyrażenie przekreślone, pierwotne brzmienie: „Wódz w...”.

³⁴ *Uchwała zjazdu głównego (konwokacji wileńskiej)*, Wilno 5 VI 1615. W: Lulewicz, *Akta zjazdów*, t. II, 213, doprecyzowano, że taki dowódca powinien dowodzić oddziałami liczącymi przynajmniej 300 osób. Był to postulat szlachty powiatu słonimskiego. *Instrukcja od obywatelów powiatu słonimskiego*, Słonim 23 IV 1615, BCz., rkps 109, s. 140.

³⁵ Mowa o zjeździe głównym (konwokacji wileńskiej) stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego obradującego w Wilnie w dniach 1–11 X 1614 r. Zob. Lulewicz, *Akta zjazdów*, t. II, 183–200.

³⁶ Sejm, który rozpoczął się 12 lutego 1615 r., rozszedł się „nie wyrażając zgody na konstytucje. Ochmann, *Sejmy*, 68 i n.; Kempa, *Wobec kontrreformacji*, 288.

³⁷ Mikołaj Hlebowicz – wojewoda smoleński od 2 VIII 1611 r. Lulewicz *et al.*, *Urzędnicy Wielkiego Księstwa*, 216, poz. 1605.

³⁸ Dąbrówna (obecnie Dubrowna) miasto, wokół którego Mikołaj Hlebowicz miał rozległe dobra. Informacje o całkowitym spustoszeniu tych dóbr – J.K. Chodkiewicz do W. Farensbacha, Bychów 15 V 1614, LVVA, f. 673, op. 1, nr 348, s. 656; Psh-epyrka, „Vayskova-palitychnaya”, 196.

³⁹ Miasto Onikszy (lit. Anykščiai) wraz z okolicznymi dobrami stanowiło starostwo. Chlebowski i Walewski, *Słownik geograficzny*, t. VII, 534. Mikołaj Hlebowicz już wcześniej jako podstoli litewski posiadał starostwo onikszańskie (onikszyńskie). Filipezak-Kocur, „Senatorowie i posłowie”, 300.

⁴⁰ Petita te zostały powtórzone na sejmiku generalnym przed sejmem 1616 r. „Za Jmcią Panem Wojewodą Smoleńskim o nagrodę spustoszenia Dąbrowy”. *Petita z Wilna na sejm*, BCz., rkps 109, s. 379.

⁴¹ Podskarbin ziemskim litewskim był od 28 II 1605 do 17 III 1618 r. Hieronim (Jarosz) Wołłowicz. Lulewicz i Rachuba, *Urzędnicy centralni i dygnitarze*, 157, poz. 1216.

⁴² Postulat dotyczący Hieronima Wołłowicza zgłosiła na sejmiku szlachta grodzieńska. *Instrukcja od nas rad, urzędników ziemskich, grodzkich i rycerstwa, szlachty, obywatelów powiatu grodzieńskiego*, Grodno 23 IV 1615, BCz., rkps 109, s. 134–5.

Z strony Inflant⁴³

[25] Iż żadne(go) Inflanty ratunku nie mają od lat kilku z Koronny, jedno z Litwy, proszą i upominają aby P(anowie) Koronni już o nich tak wiele, jako i Litwa wiedzieli⁴⁴.

[26] Obywatele inflantscy w tak gwałtownych⁴⁵ potrzebach R(zeczy)p(ospolitej) przyłożyć się mają poborami. Proszą do K(róla) J(ego) M(iłości) aby sejmik złożył im w prowincji⁴⁶.

[27] *Inducia(e)* z Szwedami i z Moskwą zawrzeć powinni bo niebezpieczeństwo ingr(a)vit.

[28] Starostowie aby sami mieszkali *sub priva(tion)e offi(cii)*, wyjąwszy tych, którzyby w wojsku w polu służyli.

Respons od Je(go) Kró(lewskiej) M(ości) dany [...] posłom z głównego zjazdu wileńskiego jest publikowany z oryginału. Dokument ten wszyty został do księgi obecnie przechowywanej w Bibliotece Narodowej PAU i PAN w Krakowie, pod sygnaturą 360 (k. 284–287v). Do aktu przyłożono pieczęć opłatkową, a swój podpis złożył podkanclerzy Wielkiego Księstwa Litewskiego Eustachy Wołowicz. Na odwrocie dokumentu (k. 287v) znajduje się adnotacja informująca, że Andrzej Piekarski 9 lipca 1615 r. dokument ten przedłożył w celu aktykacji do grodu brzeskolitewskiego. Poświadczenie wystawił i podpisał Jakub Hulanicki horodniczy i namiestnik grodzki brzeskolitewski. Dokument dzieli się na dwie części. Pierwsza, wstępna, ma charakter nienormatywny i stanowi konwencjonalne podziękowanie króla posłom szlacheckim, zawiera również przyczyny zwołania konwokacji litewskiej. Druga w sposób bezpośredni odnosi się do propozycji szlachty litewskiej ustalonej na konwokacji. Została ona wydzielona punktami przez wydawcę.

Respons od Je(go) Kró(lewskiej) M(ości) dany urodzonym Andrzejowi Piekarskiemu i Janowi Scipionowiczowi Campo posłom z głównego zjazdu wileńskiego do K(róla) Je(go) M(ości) zesłanym w Warszawie dnia 3 lipca roku 1615.

Przyjmować raczy Je(go) K(rólewska) M(ość) wdzięcznie i łaskawie, wiernego poddaństwa oddanie i fortunego, w dobrym zdrowiu panowania winszowanie, które P(anowie) Posłowie, imieniem stanów W(ielkiego) K(sięstwa) Lit(ewskiego) na przeszłym zjeździe wileńskim od Je(go) K(róla) M(ości) złożonym, zgromadzonych przed Majestat K(róla) Je(go) M(ości) donoszą.

Pomnieć dobrze raczy Je(go) K(rólewska) M(ość) na powinność królewską, na się od Pana Boga włożoną, której suma ta jest *salus populi* i do tego celu starania i pieczęlowania swoje, stosować raczy, jakoby pod s(z)częśliwym Je(go) K(rólewskiej) M(ości) ci panowaniem, wierni poddani jego, fortun i wczasów swoich, spokojnie i swobodnie zażywać mogli. O co jako zawsze przedtem zwykł się Je(go) K(rólewska) M(ość) z pil-

⁴³ Prawdopodobnie nagłówek dopisany wtórnie przez pisarza, odpisującego dokument na potrzeby ryńskiej rady miejskiej.

⁴⁴ Ostatnia wypłata skarbu koronnego na żołnierzy inflanckich miała miejsce w 1613 r. Filipeczak-Kocur, *Skarbowość*, 124.

⁴⁵ W rękopisie błędnie „gławtownych”.

⁴⁶ W świetle konstytucji *Obrona inflantcka z 1589 i Ordynacja ziemie inflanckiej z 1598 r.* król mógł zwołać sejmik całej prowincji w Kiesi. *Volumina Constitutionum* II/2, 102, 254–5.

nością starać, tak i niedawno przesłać sejmowi, o tem staranie i pieczołowanie czynił, jakoby *intra et extra* R(zeczy)p(ospoli)ta pokoju i bezpieczeństwa swego zażywać gruntownie mogła.

I gdyby był pożądaný starania Je(go) K(rólewskej) M(ości) skutek stanął, nie potrzeba by było Je(go) K(rólewskej) M(ości) składać w(asz)m(ościom) zjazdu tego, jako to potem uczynić Je(go) K(rólewskej) M(ości) musiał. Alie isz za nies(z)częściem jakim si(ę) R(zeczy)p(ospoli)tej z wielkim Je(go) K(rólewskej) M(ości) żaliem, *infectis rebus* rozjechać się z Sejmu przyszło, nie chciał jednak Je(go) K(rólewskej) M(ości) rąk opus(z)zczać, alie poglądnając *sollicite* na wszystkie R(zeczy)p(ospoli)tej strony następującym niebezpieczeństwem, ilie mógł zabiegać i zabiegać raczy.

Widział to i upatrował Je(go) K(rólewska) M(ość) jako granice W(ielkiego) Ks(ięstwa) Lit(ewskiego) i zamek Smoleński drogo nabyty⁴⁷, w którym może się rzec, isz natenczas sława Ojczyzny [k. 284v] w(asz)m(ościów, sława Je(go) K(rólewskej) M(ości) i wszyskiej R(zeczy)p(ospoli)tej zawiera się, nie mając żadnej pewnej obmyślonęj obrony w wielkie i bliskie podanie były niebezpieczeństwa. Musiało by wojsko, które jest na zamku i w poliu zniszczyć, nie mając zapłaty, z wieczną sromotą i niepowetowaną R(zeczy)p(ospoli)tej szkodą, a zatem na łup żalony hardemu nieprz(yjacie)lowi przyść by wszystko musiało.

Na co bolejąc Je(go) K(rólewska) M(ość) i chcąc temu z powinności swęj zabieżyć, gdy inszego na to sposobu nie stawało, musiał w gwałcie ten przedsięwziąć, isz zwołać raczył stany W(ielkiego) Ks(ięstwa) Lit(ewskiego) do kupy, sejmiki naprzód w powieciach⁴⁸, a potem i zjazd główny w Wilnie złożywszy, a te tak wielkie i bliskie na ojczyznę ich niebezpieczeństwa, przełożyć im raczył, żądając i ojcowskie napominając, aby w takowym razie, miłą Ojczyznę swą ratowali⁴⁹.

Isz tedy to staranie Je(go) K(rólewskej) M(ości), wdzięcznie stany W(ielkiego) Ks(ięstwa) Lit(ewskiego) przyjąwszy chęć i miłość swoję przeciwko Ojczyźnie swęj, rzeczą samą oświadczyli i sposoby do ratowania jej, na ten wileńskim zjeździe obmyślili i zgodnie namówili, z czym w(asz)m(ościów) tu do Je(go) K(rólewskej) M(ości) przysłali, niemałą stąd Je(go) K(rólewska) M(ość) odnosi pociechę i wielkie jest tego od nich wdzięczenie⁵⁰. Pochwal(a)jąc im to raczy, isz w tak trudnym i niebezpiecznym razie, sławy Je(go) K(rólewskej) M(ości), sławy narodu swęgo i bezpieczeństwa własnego, nieodliżeli, alie ciężko dla miłej Ojczyzny czyniąc sobie dostatków swych na poratowanie jej nie żalowali, i ochotnik je ważyli.

Ma zatem Je(go) K(rólewska) M(ość) w Pa(nu) Bogu nadzieję, isz nieprz(yjacie) l w zamyśliech swych, tej którą sobie za ogłoszeniem niefortunnego sejmu przeszłego skończenia, obiecował, pociechy nieodniesie i przy potędze naszej skłonniejszy, do pożytecznego R(zeczy)p(ospoli)tej pokoju zawarcia, stawić się będzie musiał. Do czego się [k. 285] i Je(go) K(rólewska) M(ość) pilnym staraniem swym, przyłożyć nie zanie-

⁴⁷ Smoleńsk został zdobyty po dwuletnim oblężeniu 13 VI 1611 r. Polak, *O Kreml i Smoleńszczyznę*.

⁴⁸ Sejmiki przedkonwokacyjne obradowały w terminie sejmików relacyjnych (posejmowych), co miało miejsce 23 IV 1615 r. Lulewicz, *Akta zjazdów*; t. II, 206–7.

⁴⁹ Konwokacja litewska obradowała w dniach 21 V – 5 VI 1615 r. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, 261–2.

⁵⁰ *Uchwała zjazdu głównego (konwokacji wileńskiej)*, Wilno 5 VI 1615. W: Lulewicz, *Akta zjazdów*, t. II, 207–15.

cha, życząc tego uprzejmie, aby jusz kiedy to Państwo Je(go) K(rólewskiej) M(ości) Wielkie Ks(ięstwo) Lit(ewskiego) po różnych i wielkich niewczasach odpocząć, i pożądanego zażywać pokoju mogło.

A co się dotyczy tych rzeczy, które na tem zjeździe wileńskim od stanów W(ielkiego) Ks(ięstwa) Lit(ewskiego) są namówione i któreście tu w(asz)m(mości) przed majestat Je(go) K(rólewskiej) M(ości) przynieśli prosząc o potwierdzenie ich, takowy respons i deklaracją swoją, na każdą rzecz pojedynkiem Je(go) K(rólewska) M(ość) dawać w(asz) m(ościom) raczy.

[1] O złożenie sejmu bliskiego, będzie się raczył Je(go) K(rólewska) M(ość) z P(anami) Radami Koronnymi znieść i zdania ich zasiąć podług którego, postąpić w tym będzie raczył i nie zaniecha podług żądności w(asz)m(ości)ów, i samej słuszności, (w)wieść stanów koronnych do tego, *et auctoritate sua* napomnieć, żeby podług związków unii⁵¹, spólnym ratunkiem przyłożyli się do terażniejszych Ojczyzny w(asz)m(ości)ów potrzeb, i żeby się w podatkach od w(asz)m(ości)ów złożonych porównali z w(asz)m(ości)ami.

[2] P(anowie) komisarzów do traktatów z Moskwą naznaczonych napomni pilno Je(go) K(rólewska) M(ość) przez listy swoje, aby się do tak potrzebnej i poważnej sprawy pośpieszeli, i tam z jaką największą pilnością starali się o uspokojenie z tamtej strony R(zecz)p(ospoli)tej, z jako największym jej warunkiem i bezpieczeństwem⁵².

[3] Podatki z dóbr Je(go) K(rólewskiej) M(ości) i duchownych i od stanu s(z)lacheckiego namówione i pozwolono, i śródki do wybirania ich służąc, także donativum, albo kwarty i inszych podatków zatrzymanych wydanie, approbować raczy Je(go) K(rólewska) M(ość).

[4] Co się dotyczy miast uprzywilejowanych Je(go) K(rólewskiej) M(ości), aby kulie, [k. 285v] prochy i furmany pod nie, swym sumptem odprawowali, jako to na tym zjeździe jest namówiono. Tedy acz życzyłyby tego Je(go) K(rólewskiej) M(ości), żeby na terażniejszą R(zeczy)p(ospoli)tej potrzebę sumpt i dogoda mogła być jako największa, jednak isz i miasto stołeczne wileńskie srogim ogniem od Pana Boga nawiedzone, a zatem wielce zubożone, przy(j)ść jes(z)cze do siebie nie może i dla ustawicznych od wielu lat wojsk rozmaitych przechodów, a zatem i handlów zamieszania i stacji wydawania, tak Wilno, jako i wszystkie prawie miasta i miasteczka w W(ielkim) Ks(ięstwie) Lit(ewski)m są bar(d)zo znis(z)czzone, a pogotowiu pograniczne do ostatniego ubóstwa przysły, a przedsię jednak z postanowienia tego zjazdu, dwa pobory i dwa szosy, równo z drugimi wydać będą powinni. Zaczyn należy to Je(go) K(rólewskiej) M(ości), postrzegąc tego, żeby się nie tylko nic nad prawo i przywileja nikomu z poddanych Je(go) K(rólewskiej) M(ości) nie działo, ale też żeby miast Je(go) K(rólewskiej) M(ości), które są ozdobą i dogodą R(zeczy)p(ospoli)tej, do ostatniego zniszczenia i zubożenia nie przychodziły. Przeto nic natenczas pewnego K(ról) Je(go) M(ość) z strony tego odprawowania kul, prochów i furmanów od miast i miasteczek Je(go) K(rólewskiej) M(ości) postanowić nie raczył, ale się chce o tem znieść z P(anem) Podskarbiem W(ielkiego) Ks(ięstwa) Lit(ewskiego)⁵³ i potem deklaracją swoją o tem Pa(nu) Podskarbiemu uczynić będzie raczył.

[5] Postanowienie pogłównego na Żydy, także i na Tatary, aby pewny poczet ludzi swych, na tę komisję swym kosztem stawili i stacji, także podwód w ciągnięciu nie wyciągali, pod namówionemi o to na nich poenami, stwierdzać raczy Je(go) K(rólewska) M(ość). A także nie pochwalia tego, isz tak szkodliwymi subtelnosciami Tatarowie zbywają powinności swej, zmniejszając liczbę na służbę [s. 285v] R(zeczy)p(ospoli)tej i rad się do tego Je(go) K(rólewska) M(ość) przyczynić będzie raczył, żeby się

⁵¹ Odwołano się do aktu unii lubelskiej z 1569 r. Kutrzeba i Semkowicz, *Akta Unji*, 338–62, nr 148.

⁵² Napomnienie miało być więc wystosowane wobec biskupa kijowskiego Krzysztofa Kazimierskiego, podkomorzego kijowskiego Samuela Hornostaja, oraz sekretarza królewskiego Krzysztofa Charłęskiego. Pozostali komisarze pochodzili z Wielkiego Księstwa Litewskiego. Polak, „Misja posłów”, 54–5.

⁵³ Hieronim (Jarosz) Wołłowicz: w latach 1605-1618 podskarbi ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego. Lulewicz i Rachuba, *Urzednicy centralni i dygnitarze*, 157 (poz. 1216).

temu powszechną zgodę zabieżało, i aby ci, którzy majątności na służbę R(zeczy)p(ospoli)tej nadanych od Tatarów nabyli, też powinność sami z tych majątności odprawowali⁵⁴.

[6] Wojska przyczynić, dla warunku przyszłych z Moskwą traktatów, porozumiawszy się o tem z P(any) Hetmany⁵⁵ swojemi i miarkując terazniejsze uchwalone podatki, nie zaniecha Je(go) K(rólewska) M(oś)ć⁵⁶.

[7] A jako tego nigdy niechwalił Je(go) K(rólewska) M(oś)ć i bar(d)zo to Je(go) K(rólewska) M(oś)ć zawsze obchodziło, isz wojsko Je(go) K(rólewskiej) M(oś)ci mimo dawne i świeże prawa i zwyczaj wojenne, stacjami wielkimi i nigdy przedtem niesłyszczanymi, uciążliwe bar(d)zo, ubogich Je(go) K(rólewskiej) M(oś)ci i duchownych poddanych, a jusz i szlacheckim nie przepus(z)czą, tak radby to Je(go) K(rólewska) M(oś)ć widział, żeby takowa swawola powszechną wszystkich stanów zgodą, mogła bydź pohamowana, a teraz napisać rozkaże do p(anów) hetmanów, serio w tym Ichm(oś)ci napominając, aby od takowego stacji wyciągania, powściągali rycerstwo, i żeby się według uchwały sejmowej i dawne(go) zwyczaj u zachowali⁵⁷.

[8] Na podwyższenie żołdu rycerstwu temu, które jest w służbie, isz w roku 1613 konstytucją sejmową jest pewny żoład opisany i postanowiony⁵⁸, nie ma tej facultatem Je(go) K(rólewska) M(oś)ć, mimo uchwałę sejmową *privata sua autoritate* pozwalając, i większy żoład stanowić, ale isz się to z dobrowolnych w(asz)m(oś)ciów kontrybuty dzieje, tedy to na sejmie da Pan Bóg przełożono, i tak gwałtowna terazniejsza potrzeba, eksplikowana R(zeczy)p(ospoli)tej być może⁵⁹.

⁵⁴ Tatarzy hospodarscy posiadali ziemię nadaną przez wielkiego księcia (tzw. tatarszczyznę), z których zostali zobowiązani do pełnienia służby wojskowej. W ten sposób wykształciła się specjalna grupa Tatarów posiadających zbliżone do szlacheckich prawa i obowiązki (z wyjątkiem uprawnień o charakterze publiczno-państwowym), co utwierdziły również trzy kolejne Statuty litewskie. Sobczak, *Położenie prawne*, 82; Zakrzewski, „Służba wojskowa”, 127–42. Już konstytucja 1595 r. przewidywała, że służba ziemska spadała na wszystkich posiadaczy tatarszczyzn, niezależnie od wyznania. *Volumina Constitutionum* II/2, 216. Król zrealizował ten punkt i w konstytucji 1616 r. znalazł się przepis o obrocie tatarszczyznami. *Volumina Constitutionum* III/1, 219.

⁵⁵ Jan Karol Chodkiewicz od 1605 r. hetman wielki oraz Krzysztof (II) Radziwiłł hetman polny Wielkiego Księstwa Litewskiego nominowany na to stanowisko 7 IV 1615 r. Lulewicz i Rachuba, *Urzednicy centralni i dygnitarze*, 42 (poz. 137), 46 (poz. 160).

⁵⁶ Już 6 IV 1615 r. król obiecywał hetmanowi wielkiemu wyrażenie zgody na podany przez niego komput wojska, o ile konwokacja uchwali podatki. Zygmunt III Waza do J.K. Chodkiewicza, Warszawa 6 V 1615, BCz, rkps 109, s. 162.

⁵⁷ Właściwie król jeszcze przed uchwałami konwokacji, ale po sejmikach przedkonwokacyjnych wystosował pismo do Jana Karola Chodkiewicza, w którym nakazywał rozłożenie żołnierzy na pograniczu, aby nie wybierali stacji. Zygmunt III Waza do J.K. Chodkiewicza, Warszawa 6 V 1615, BCz, rkps 109, s. 162. Hetmani mogli kształtować zasady dyscypliny wojskowej, wydając nowe artykuły wojskowe (ewentualnie stosując w praktyce stare), lub poprzez uniwersały przypominając o obowiązaniu dotychczasowych regulacji (z 1609 r.). Hetmani sprawowali również sądownictwo nad żołnierzami. J. Sowa, „W czym vertitur?”, 203–25.

⁵⁸ W świetle konstytucji sejmu z 1613 r. (pierwszego) żoład miał wynosić kwartalnie 15 (husarze) i 12 (kozacy) zł. Decyzją drugiego sejmu 1613 r. żołnierz powiatowy miał mieć podwyższony żoład do odpowiednio 18 i 15 zł. *Volumina Constitutionum* III/1, 118–9, 177. W konsekwencji podwyższony żoład (18 i 15 zł) wypłacano już za służbę od drugiego kwartału 1614 r. Zygmunt III Waza do J.K. Chodkiewicza, Warszawa 16 III 1614, BN PAU/PAU, rkps 358, k. 150. Płaca taka przewidywana była jeszcze w kwietniu 1615 r. BCz., rkps 109, s. 105, 109.

⁵⁹ Pośrednio do tego punktu odnosi się konstytucja sejmu 1616 r. *Warunek zapłaty dziesięci tysięcy złotych, Urodzonemu Alexandrowi Sapieże, Staroście Orszańskiemu*. W: *Volumina Constitutionum* III/1, 219–20: „nie bez wielkiej trudności, y kosztu swego, assekurowawszy żołdu onego na swej własney majątności zapłatę. Przeto za zgodą, zezwoleniem y prośbą wszech Stanów Seymu niniejszego, pozwalamy, waruiemy, upewniamy powagą Seymową, iż summa dziesięć tysięcy złotych Polskich od Stanów W. X. Litewskiego na Konwokacyi Wileńskiej w roku tysięcznym szesćsetnym piętnastym, iemu za to pozwolona, z podatków Rzeczypospolitej, na terazniejszym Seymie uchwalonych, ma mu bydź tego niniejszego roku nadaley zapłacona, bez wszelakiej zwłoki y trudności”. Dług Aleksandra Dadźboga Sapięhy wynikał

[9] Sposoby na zniesienie gromad swawolnych, czułością i gotowością samych obywatelów W(ielkiego) Ks(ięstwa) Lit(ewskiego) na tym zjedzie namówione potwierdzać raczy Je(go) K(rólewska) M(ość). [s. 287]

[10] A isz za łaską bożą i staraniem Je(go) K(rólewskiej) M(ości), jusz po większej części te gromady ludzi swawolnych są rozwiezione i hersztowie są jusz pokarany⁶⁰, zaczym uciszyły się te swowoleństwa, tedy tesz nie życzy Je(go) K(rólewska) M(ość) aby się wojsko, które jest i będzie w służbie zmniejszało, gdyby trzysta służebnych ludzi podług namowy w(asz)m(ościów, dla straży od ludzi swawolnych, doma zostać miało, gdysz potrzeba będzie przy tych z Moskwą traktaciech, jak największą mieć potęgę, na którą nieprz(yjacie)l patrząc skłonniejszy do traktatów być może. Alie rozkaże Je(go) K(rólewska) M(ość) napomnieć przez uniwersały starosty sądowe, aby z powinności swojej pokoju wewnętrznego od takowych ludzi swawolnych przestrzegali i kupić się im niedopus(z)czyli, zabiegając początkom, a egzekwując prawa świeże na takowych swawolników napisane i obostrzone.

[11] Na opatrzeniu potrzebnym zamków ukraiennych, jako wielce należy, łączo to Je(go) K(rólewska) M(ość) baczyć raczy, przeto nie zaniecha czynić starania, aby byli ludźmi i potrzebami opatrzone i zniesie się w tej mierze z P(anem) Podskarbin, także i z P(anami) Hetmany⁶¹.

[12] P(anów) starostów tesz ukraiennych napomnieć Je(go) K(rólewska) M(ość) będzie raczył, żeby powinności swojej w prawie opisanej dosyć czynili.

[13] Inflancka ziemia, jako pilnego opatrzenia i ratunku potrzebuje wiedzieć to Je(go) K(rólewska) M(ość) raczy i życzy aby skarbie koronny przyczyniał się sumptem do tego, lecz za żalosnym s(e)jmu przeszłego rozchwianiem się, isz się nic pewnego postanowić o tem nie mogło, nie zaniecha jednak znieść się z P(anem) Podskarbin Koronnym⁶² i napomnieć go będzie raczył, aby jeśliby się [s. 287] pieniądze jakie R(zeczy)p(ospoli)tej w skarbie najdowały, obrócił je na zatrzymanie tamtej piechoty i na opatrzenie zamków.

[14] Rozkazać tesz raczył sejmiki złożyć tamtej ziemi, aby przykładem w(asz)m(o)ściów o bezpieczeństwie swym radzili i do P(anów) starostów tamecznych pisać rozkazać raczył, aby powinność swoją prawem opisaną pełnili.

[15] Takowy tedy respons i deklarata, swoją na poselstwo w(asz)m(o)ściów uczyniwszy Je(go) K(rólewska) M(ość) ofiaruje przytem tamtemu Państwu i obywatelom jego pilne i łaskawe dalsze staranie i ojcowskie obmyślanie swoje o bezpieczeństwie ich, i o tym wszystkim, co by było z dobrem, i pożytecznym, i z zatrzymaniem sławy, i całości ojczyzny ich.

Na własne Je(go) K(rólewskiej) M(ości) rozkazanie Eustachy Wołowicz kanclerzy W(ielkiego) Ks(ięstwa) Lit(ewskiego)⁶³.

z gwarantowania jeszcze w 1614 r. żołdu w wysokości 30 lub 25 zł za ćwierć. Psh-epyrka, „Vayskovapalitychnaya”, 202–3.

⁶⁰ Jeszcze 6 IV 1615 r. król żądał od hetmana wielkiego, aby „pryncypałów, których za zesłaniem uprzejmości waszej z Karwackiego kupy Gimbulst rozgromiwszy pojmał, Świderskiego i Czyża, z towarzyszami ich, rozkaż uprzejmość wasza jako zbójców, bez żadnej odwłoki pokarać, aby tym przykładem i drudzy od takowego hamowali się swawoleństwa”. Obok tego rozkazu powieszenia konfederatów znalazł się nakaz namówienia się wraz z hetmanem polnym i likwidacji wszelkich grup zbrojnych. Zygmunt III Waza do J.K. Chodkiewicza, Warszawa 6 V 1615, BCz., rkps 109, s. 162.

⁶¹ W punkcie tym odwołano się do osoby Hieronima (Jarosza) Wołowicza – podskarbiego, Jana Karola Chodkiewicza hetmana wielkiego oraz Krzysztofa (II) Radziwiłła hetmana polnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Lulewicz i Rachuba, *Urzednicy centralni i dygnitarze*, 42 (poz. 137), 46 (poz. 160), 157 (poz. 1216).

⁶² W latach 1610–1616 urząd podskarbiego koronnego przypadął Stanisławowi Warszyciemu. Chłapowski *et al.*, *Urzednicy centralni i nadworni*, 125 (poz. 754).

⁶³ Na końcu dokumentu znajduje się pieczęć i podpis podkanclerzego Eustachego Wołowicza. Otrzymał on tę godność 26 III 1615 r. i już 15 VI 1616 uzyskał awans na biskupa wileńskiego. Łączył obie godności do 23 II 1618 r. Kanclerzem Wielkiego Księstwa Litewskiego był Lew Sapieha. Lulewicz i Rachuba, *Urzednicy centralni i dygnitarze*, 53 (poz. 219), 147 (poz. 1130).

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Biblioteka Kórnicka, sygn. 289.
Biblioteka Książąt Czartoryskich, rkps 109. [BCz.]
Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, sygn. 358, 360. [BNPAU/PAN]
Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīgas maģistrāta Ārējais arhīvs, op. 1, nr 348, 1222. [LVVA]
Riksarkivet, Stoklostersamlingen, sygn. E. 8598.

Źródła drukowane

- Grodziski, Stanisław, Kwiecień, Marcin i Karabowicz, Anna, wyd. *Volumina Constitutionum*. T. III: 1611–1640, vol. 1: 1611–1626. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010. [VL III/1]
Grodziski, Stanisław, wyd. *Volumina Constitutionum*. T. II: 1550–1609, vol. 2: 1587–1609. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2008. [VL II/2]
Kutrzeba, Stanisław i Semkowicz, Władysław, wyd. *Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1932.
Lulewicz, Henryk, oprac. *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*. T. I: *Okresy bezkrólewí (1572–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764)*. Warszawa: Neriton, 2006.
Lulewicz, Henryk, oprac. *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*. T. II: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*. Warszawa: Neriton, 2009.

Opracowania

- Chlebowski, Bronisław i Walewski, Władysław. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. VII. Warszawa: *Wiek*, 1886.
Chłapowski, Krzysztof [et al.] oprac., Gąsiorowski, Antoni, red. *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1992.
Dzięgielewski, Jan. *Sejmy elekcyjne, elektorzy, elekcje 1573–1674*. Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku, 2003.
Filipczak-Kocur, Anna. „Senatorowie i posłowie koronni na sejmie 1607 roku”. *Przegląd Historyczny* 76, nr 2 (1985): 291–303.
Filipczak-Kocur, Anna. *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2006.
Gawron, Przemysław. „O znaczeniu badań nad pospolitym ruszeniem w czasach I Rzeczypospolitej”. *Zeszyty Prawnicze* 14, z. 4 (2014): 183–210.
Kempa, Tomasz. *Wobec kontrynformacji: protestanci i prawosławni w obronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007.
Kucharski, Tomasz. „Konstytucje „egzorbitancyjne” w Rzeczypospolitej w latach 1607–1648. Zarys problematyki”. *Czasopismo Prawno-Historyczne* 64, z. 2 (2012): 127–59.
Lepszy, Karol, red. *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*. Wrocław [etc.]: Ossolineum, Wydawnictwo PAN, 1953.

- Lulewicz, Henryk, Rachuba, Andrzej i Romaniuk, Przemysław P., oprac., Rachuba, Andrzej, red. *Urzednicy Wielkiego Ksiestwa Litewskiego. Spisy. T. IV: Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*. Warszawa: DiG, 2003.
- Lulewicz, Henryk i Rachuba, Andrzej, oprac., Gąsiorowski, Antoni, red. *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Ksiestwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994.
- Łopatecki, Karol. „*Disciplina militaris*” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012.
- Łopatecki, Karol. „Konwokacja litewska 1615 roku. Z badań nad procedurą przyjmowania uchwał konwokacyjnych”. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 12, z. 4 (2019): 493–522. DOI: 10.4467/20844131KS.19.024.11642.
- Łopatecki, Karol. „Stopień zainteresowania patrycjatu ryskiego wewnętrzną sytuacją Rzeczypospolitej (1581–1621). Z badań nad zasobem Łotewskiego Państwowego Archiwum Historycznego”. W: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*. T. II, red. Wojciech Walczak i Karol Łopatecki, 251–62. Białystok: Instytut Badań Nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2010.
- Moskal, Tomasz. „Bibliofilską działalność prymasa Wojciecha Baranowskiego (1548–1615)”. *Rocznik Teologiczny* 61, z. 4 (2014): 238–43.
- Ochmann, Stefania. *Sejmy z lat 1615–1616*. Wrocław [etc.]: Ossolineum, Wydawnictwo PAN, 1970.
- Opaliński, Edward. „Postawa polityczna szlachty województwa sieradzkiego w latach 1587–1648”. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 26 (1981): 47–68.
- Polak, Wojciech. „Misja posłów moskiewskich Fiodora Żeliabuskiego i Semena Matczina w Polsce w 1615 r.”. *Czasy Nowożytne* 16 (2004): 11–55.
- Polak, Wojciech. *O Kreml i Smoleńszczyznę. Polityka Rzeczypospolitej wobec Moskwy w latach 1607–1612*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1995.
- Psh-epyrka, Andžej Gžegaž [Przepiórka Andrzej Grzegorz]. „Vayskova-palitychnaya dzejnasts’ Alyaksandra Dazhboga Sapegi padchas vayny z Maskoŭskay dzjarzhavay 1609—1618 gg.” *Arche* 3 (2016): 185–213. [Пшэпюрка Анджэй Гжэгаж. „Вайскова-палітычная дзейнасць Аляксандра Дажбога Сапегі падчас вайны з Маскоўскай дзяржавай 1609—1618 гг.”. *Arche* 3 (2016): 185–213].
- Rachuba, Andrzej. „Henryk Lulewicz (22 IV 1950 – 21 V 2019)”. *Rocznik Lituanistyczny* 5 (2019): 307–9.
- Rachuba, Andrzej. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2002.
- Sobczak, Jacek. *Położenie prawne ludności tatarskiej w Wielkim Księstwie Litewskim*. Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984.
- Sowa, Jan, „«W czym vertitur powaga moja hetmańska...» Organizacja i procedura sądu hetmańskiego w Koronie w latach 1683–1699.” *Czasopismo Prawno-Historyczne* 65, z. 1 (2013): 203–25.
- Wijaczka, Jacek. „Historiografia Polska epoki wczesnonowożytnej po 1989 roku. Próba oceny”. *Historyka. Studia Metodologiczne* 47 (2017): 7–75.
- Yensh, G. „«Polonica» v Rizhskom gorodskom gosudarstvennom arkhive”. *Uchenyye zapiski Instituta slavyanovede* 2 (1950): 311–25. [Енш Г. „«Polonica» в Рижском городском государственном архиве”. *Ученые записки Института славяноведения* 2. (1950): 311–25.
- Zakrzewski, Andrzej B. „Służba wojskowa Tatarów w Wielkim Księstwie Litewskim (XVI–XVIII w.). Chorągwie ziemskie”. W: *Istorijos akiraičiai*, red. Edmundas Rimša et al., 127–42. Vilnius, 2004.
- Żojdź, Karol. „Udział hetmana polnego litewskiego Krzysztofa II Radziwiłła w rokowaniach pokojowych z Moskwą na przełomie lat 1615 i 1616”. W: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. Mirosław Nagielski i Żojdź, Karol, 77–95. Warszawa: DiG, 2017.